

РЕЛІГІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: сучасний український контекст

RELIGIOUS INSTITUTIONS IN WARTIME: current Ukrainian context

<https://doi.org/10.15407/fd2025.02.007>

УДК 2-6:2-67+322

Оксана ГОРКУША,

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
slovosvit@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4751-6616>

Людмила ФИЛИПОВИЧ,

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
lfilip56@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В ОПТИЦІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: КОРЕКЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

Стаття доводить потребу в корекції методологічних підходів, які є в арсеналі українських академічних релігієзнавців. Науковці покликані вчасно аналізувати тенденції змін, що їх зазнає суспільно-релігійна сфера України за часів російсько-української війни, яка означила ті безпекові виклики, що загрожують церкві, державі, суспільству. Автори наполягають на необхідності включення релігійної безпеки до загальнонаціональної безпекової стратегії, до актуалізації напрямів державно-церковних, міжконфесійних і суспільно-релігійних відносин, які є на сьогодні критичними. Це, зокрема, усвідомлений паритет між свободою совісті чи віросповідання і національною

Ц и т у в а н н я: Горкуша, О., Филипович, Л. (2025). Суспільно-релігійні відносини в оптиці російсько-української війни: корекція методологічних підходів. *Філософська думка*, 2, 7—34. <https://doi.org/10.15407/fd2025.02.007>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

безпекою, віднайдення розумного балансу між індивідуальним (особа) і колективним (спільнота) інтересом, справедлива регуляція взаємин релігійної більшості та релігійної меншості, чітке визначення головної загрози національній безпеці з боку проросійських релігійних структур та проросійськи орієнтованих членів деяких релігійних організацій, щонайшвидше формування концепції релігійної безпеки з наукових, методологічно вивірених позицій, що ляже в основу осучаснення українського та міжнародного законодавства в цій сфері.

Автори висновують, що релігійна безпека як фундаментальний, екзистенційно важливий, аксіологічно сформульований, сакралью засвідчений, релігійно означений сегмент національної безпеки виявилась актуальною не тільки для України. Йдеться про глобальний виклик для всього цивілізованого світу, який постав перед проблемою захисту як демократичних цінностей, зокрема свободи совісті, так і національної й міжнародної безпеки. Документи, які напрацьовані світовою спільнотою, спрямовані на узгодження персональних і колективних, міноритарних і мажоритарних інтересів у царині суспільно-релігійних відносин. Сформульовані в мирний час і для мирного часу міжнародні рекомендації мають запобіжний характер і не працюють у формажорних обставинах, зокрема в ситуації війни. Безцінний досвід, який набуває Україна під час російсько-української війни як цивілізаційного протистояння світового Зла і Добра, тоталітаризму і демократії, належить вивчати й використовувати для вдосконалення суспільно-релігійних відносин як в Україні, так і за її межами.

Ключові слова: релігійна безпека, національна безпека, безпекова стратегія, державно-церковні відносини, методологічні релігієзнавчі підходи.

Вступ

Актуальність. Контекст російсько-української війни став справжнім викликом для суспільно-релігійних відносин в Україні та поштовхом для пошуку нових методологічних підходів до їх дослідження. Автори вважають, що центральною проблемою сучасного українського життя стає потреба у безпеці як окремої особи чи певної спільноти, так і нації загалом. Суспільство, зосереджене на обороні та виживанні, як ніколи потребує конкретних та авторитетних відповідей саме на безпекові запити, які виникають у всіх учасників суспільних відносин.

Але не всі суб'єкти суспільних, зокрема й суспільно-релігійних відносин, виявилися готовими до військових випробовувань і здатними сформулювати свою опцію щодо безпекових викликів. Суспільно-турбулентна ситуація з усіма розшаруваннями українського суспільства призводить до його нестабільності. Релігійні організації також опинились у цьому вирі фрагментизації українського суспільства й намагаються втримати свою віроповчальну ідентичність, функційну доцільність та організаційну спроможність. Однак протистояти новітнім загрозам здатні ті, хто чітко визначає себе у реальній політично-буттєвій позиції. Залишатися поза та понад війною в Україні сьогодні неможливо, як неможливо незаангажовано аналізувати релігію та діяльність релігійних організацій з нейтральних («ми поза політикою») позицій.

Релігійну безпеку можна розглядати в різних вимірах, що і пропонують автори низки статей, публікованих у цьому номері «Філософської думки». Очевидно, що в умовах російської війни проти України є релігійно-правовий аспект безпеки, зокрема національної (О. Бучма); теологічний, який заторкує догматичні й конфесійні інтерпретативні підходи (Г. Кулагіна, І. Гудима, П. Павленко). У безпековому вимірі релігійного життя актуалізуються стратегії католиків щодо психологічної допомоги українцям (О. Недавня) та позиція нових релігійних течій щодо війни (Д. Базик). Зрештою, в контексті гарантій безпеки для українців йдеться про капеланство, зокрема військове в рамках Збройних сил України (О. Саган).

Такі загальні й конкретні теми, що їх порушують наші колеги, вимагають серйозного контекстуального переосмислення. Задана в минулі роки українським релігієзнавством парадигма розуміння взаємин між релігією і суспільством (Релігія і церква, 2000; Здіорук, 2005; Колодний, 2005; Релігія і нація, 2006; Україна релігійна, 2007—2008; Суспільно-політичні, 2008; Єленський, 2013; Филипович, 2016; 25-річчя, 2017; Україна поліконфесійна, 2021; Український світ, 2022; Георелігійні процеси, 2023; Релігійна свобода, 1996—2024 та ін.) загалом залишається в межах відомих нам академічних підходів до функціонування релігії. Але війна висунула нові теоретичні та практичні виклики до вчених-релігієзнавців, покликаних описувати та аналізувати, генералізувати та концептуалізувати цю нову реальність. Сформована за часів незалежності українська модель взаємин між суспільством, державою і релігійними організаціями проходить своєрідну перевірку. Якись елементи цієї моделі зруйновані, якись, навпаки, набули опірності та стійкості.

Тому **метою** цієї вступної статті є актуалізація питань релігійної безпеки як частини загальнонаціональної безпекової стратегії, що на сьогодні є екзистенційним викликом для всієї України, та виокремлення тих тригерних точок у суспільно-релігійних відносинах, які потребують особливої уваги з боку експертного середовища, здатного здійснити корекцію методологічних підходів.

Релігійна безпека як складова загальнонаціональної безпекової стратегії

Суспільно-релігійні відносини — результат тривалого розвитку взаємин між суспільством, державою і релігійними організаціями. Як показав український історичний досвід, питання релігійної безпеки наших держави й суспільства тривалий час лишалися на маргінесах державних та суспільних інтересів. Церкву та її представників допустили в публічне поле, дозволили бути присутніми на урядових заходах, у президіях, на

парадах, запрошували у владні кабінети. Релігія повернулася в соціум. Але ні суспільство, ні держава вповні не усвідомили, наскільки потужним інструментом, універсальним засобом впливу на людей, на політику, на весь хід історії є релігія (релігійні інституції). На відміну від Росії, яка вміло використовувала та нині експлуатує релігію для досягнення своїх політичних цілей, підпорядковуючи собі через церкву не тільки свій, а й інші народи (як православних, так і мусульман, буддистів, юдеїв, протестантів, католиків), Україна системно не розглядала релігійну безпеку як складову національної безпеки.

На це неодноразово вказували експерти, науковці, зазначаючи, що українське законодавство не має спеціального закону щодо релігійної безпеки/небезпеки. Відповідні питання частково були відображені в Законі України «Про основи національної безпеки України»¹ (2003), де серед загроз національним інтересам і національній безпеці названо «можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізму та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад, загрози проявів сепаратизму на релігійній основі в окремих регіонах України» (Про основи, 2003). У новому законі про безпеку країни 2018 року (див.: Про національну, 2018) жодного разу не згадано «релігію», «релігійні організації», «церкву» в контексті національної безпеки.

Російсько-українська війна і роль релігії та церкви в її перебігу актуалізують або термінове ухвалення окремого спеціального закону про релігійну безпеку, або термінове включення цього питання до загальної безпекової стратегії. Законодавчі ініціативи у вигляді проєктів відповідного закону зареєстровані у Верховній Раді України давно. Аналіз їх свідчить про необхідність попереднього розроблення концепції чи стратегії релігійної безпеки. Така концепція має виходити з того, що будь-яка безпека передбачає захищеність життєвого простору громадян, а отже, має чітко визначати, що слід захищати у сфері віросповідання, суспільно-релігійних, державно-церковних та міжконфесійних відносин. Відповідь очевидна: життєво важливі для суспільства та особи цінності, принципи, інтереси, які в царині релігії визначено як «свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання» (Про свободу, 1991: ст. 3). Забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання, як і загалом будь-якого права людини, «є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядуван-

¹ Закон втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018.

ня, їх посадових осіб та громадськості, що здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» (Про національну, 2018: ст. 1, п. 3) — реальних і потенційних, воєнного і невоєнного характеру.

Усвідомлюючи, що всю сукупність суспільно-релігійних відносин не можна зводити до релігійної безпеки та її ролі в структурі національної безпеки, все-таки вважаємо, що сьогодні релігійна безпека є найбільш запитуваною необхідністю, на що ми неодноразово вказували (Fylyrovych, Horkusha, 2024; Филипович, 2024). Те, що для українських релігієзнавців завжди було очевидним, для більшості населення стало зрозумілим тільки зараз, в часи трагічних подій, які підтвердили стратегічне бачення українських академічних релігієзнавців у справі відновлення національної безпеки України, зокрема в ідеологічному, духовному, правовому та світоглядному вимірах. Незацікавлене ставлення держорганів до питань релігійної безпеки вже призвело до негативних наслідків у внутрішній і зовнішній політиці держави, а в майбутньому загрожує повною втраченою її суб'єктності та суверенності. Впровадження релігійної безпеки до пріоритетів національної безпеки є нагальним завданням гуманітаристики загалом, а не тільки релігієзнавства чи політології. Це має змінити застарілі методологічні підходи до релігії як несуттєвого, а інколи й зайвого елемента суспільного життя.

Відрадно, що сама реальність та алармістські попередження з боку експертів таки спричинили реакцію з боку державних, громадських і релігійних структур. На зустрічі 23 грудня 2024 року із Президентом України В. Зеленським представники релігійних організацій порушували актуальні проблеми національної безпеки. Релігійні сайти писали про обговорення «питання щодо зміцнення *духовної безпеки* (курс. наш. — О.Г., Л.Ф.) української держави» (Представники, 2024; Предстоятель, 2024; Зустріч ВРЦіРО, s.a. та ін.).

Про усвідомлення важливості безпеки в релігійній царині свідчить і підготовлений ОБСЄ документ для ЄС про свободу релігій і безпеку (Свобода релігій, 2019; Свобода релігії, 2020), який неодноразово аналізували міжнародні та вітчизняні експерти (Ferrari, 2020: pp. 100—106; Филипович, 2024: с. 212). У документі прямо не йдеться про релігійну безпеку/небезпеку в часи конфліктів, зокрема й військових. Він має радше превентивний характер, пропонуючи зосередитися на зміцненні безпеки самих релігійних або віросповідних громад, на розбудові потенціалу громадянського суспільства у справі попередження про небезпеки.

Документ закликає релігійні громади та відповідальні державні установи бути більш послідовними у справі розуміння та запровадження міжнародних стандартів щодо свободи релігії чи віросповідання, сфокусуватися на виявленні злочинів на ґрунті ненависті та протидії їм. Усі

суспільні структури мають сприяти міжконфесійному діалогу, а також діалогу між державою, організаціями громадянського суспільства та релігійними чи віросповідними громадами. З часу появи цього документу (2019), який було успішно імplementовано в мирний час, відбулися карколомні зміни, які вимагають додаткових міжнародних рекомендацій у сфері релігійної безпеки.

Частково цю потребу задовольнила 61-ша Мюнхенська безпекова конференція (2025), що відбулася в межах Мюнхенського безпекового форуму. Там прямо було вказано на важливість релігійної складової безпекових процесів. З ініціативи Українського католицького університету вдруге було організовано міжнародний симпозіум «Безпека в Європі: релігійні виміри війни та моральна відповідальність за мир». Симпозіум зібрав провідних науковців для обговорення релігійного, морально-етичного виміру протистояння глобальній російській агресії та переосмислення викликів для безпеки в Європі й у світі (Без морально-етичних, 2025). Конференція констатувала, що світ виявився розгубленим перед глобальними загрозами. Важко не погодитися з деканом факультету суспільних наук УКУ В. Турчиновським, який заявив: «... один із діагнозів сучасного західного світу полягає у тому, що руйнування етичної інфраструктури, неувага до релігійних аспектів лежить в основі кризи, яка розгортається на глобальному рівні. Тому один з аспектів порятунку полягає у тому, щоб зрозуміти і реставрувати ці моральні і духовні фундаменти майбутнього. Лише з розумінням моральної і духовної оптики можна якісно думати про побудову безпеки» (Виклики війни, 2025).

Події 2024 року також підтвердили переосмислення деяких принципів європейським співтовариством співвідношення релігійної свободи і безпеки, в чому вбачаємо вплив російсько-української війни. Так, у контексті 27-го Європейського молитовного сніданку в Європейському парламенті в Брюсселі (04.12.2024) відбулася конференція «Захист релігійної свободи в Європі: поточні виклики і майбутні перспективи» (Religious freedom, 2024). Учасники дискусії звернули увагу на те, що «колективний вимір (свободи віросповідання) порівняно з індивідуальним нехтується». Пріоритетом нового розуміння прав людини у сфері релігії має стати «забезпечення рівного захисту всіх аспектів цього основного фундаментального права, включно з інституційним». Питання права на свободу релігії, а також положення щодо боротьби з дискримінацією за ознакою релігії не слід розглядати як такі, що стосуються переважно релігійних меншин. «Необхідно подолати динаміку “більшість проти меншості”, яка лежить в основі підходу певних акторів і політиків» (High-level panel, 2024).

Зіткнувшись із неконтрольованою агресією з боку деяких релігійних меншин, європейська спільнота зрозуміла необхідність захисту націо-

нальних церков та їхніх цінностей. Постало завдання боротьби з антихристиянською ненавистю. Запропоновано ввести посаду координатора з цього питання. «Ми вважаємо, що настав час для цього кроку, не ставлячи під сумнів специфіку єврейської та мусульманської громад, які вже охоплені подібними заходами. Це не питання віктимності, а рівний доступ до інструментів захисту», — вважають спікери (EU: “Time...”, 2024).

Європейський досвід захисту свободи релігій і віросповідань, з огляду на безпекові питання, українські експерти й раніше враховували у побудові концепції та стратегії державно-церковних відносин. Але вочевидноється потреба у синтезуванні європейських теоретико-правових напрацювань із практичним досвідом суспільно-релігійних відносин, якого набула Україна в перебігу російсько-української війни. Реальні потреби безпековості релігійного життя диктують пропозиції не тільки у формі рекомендацій. На часі удосконалення норм міжнародного та вітчизняного права, бути дієвими, результативними. Така діяльність має супроводжуватися успішною пропагандистсько-просвітницькою та освітньою активністю, сфокусованою на захисті безпеки адвокацією з боку дипломатії, науки, культури, зокрема й релігії.

Саме тому пропонуємо з'ясувати параметри, за яких релігія з чинника духовного зростання перетворюється на знаряддя вбивства. Очевидно, що розуміння релігійної безпеки в довоєнний період відрізнятиметься від визначення релігійної безпеки в епіцентрі турбулентної суспільно-історичної дійсності.

Безпекові виклики у сфері діяльності релігійних організацій в Україні

Серед викликів, перед якими постала Україна в релігійній сфері, є старі, які тривалий час перебували в латентному стані. Війна тільки увиразнила їх. У мирний час ці виклики існували як потенційна можливість, а тепер вони стали реальною дійсністю. Але з'явилися й нові, які потребують осмислення.

По-перше, як і будь-який актуальний предмет дослідження гуманітаристики, «релігійна безпека» потребує контекстуального дефініювання та з'ясування співвідношення із суміжними концептами як-от: «безпека релігії», «національна безпека», «громадянська безпека». Ми підходимо до цієї термінологічної проблеми із власних методологічних засновків: контекстуальної запитаності та відповідності. Під «релігійною безпекою» у межах нашої статті матиметься на увазі та частина «національної безпеки» України (безпечного буттєвого культурно-історично-політичного простору життя української політичної нації — суб'єкта втілення Українського світу як унікального але універсально необхідного

дому/культуро-екосистеми), яка пов'язана із реалізацією релігійних потреб громадян України.

Ці потреби не мають вступати в суперечність із громадянською ідентичністю українців, попри те, що земна Батьківщина не тотожна з Вічною домівкою (Царством Божим). І релігійна людина, духовно вкорінена в Царстві Божому, цілком вільна у своїй земній ідентичності та спроможності бути патріотом України. Так само й релігійні організації цілком спроможні діяти у рамках земних кордонів і в межах конкретної демократичної правової системи України, яка власне і забезпечує право та свободу і цим релігійним організаціям, і їхнім вірянам. У такому разі (і це підтверджує досвід російсько-української війни) власне національна безпека України і є запорукою релігійної безпеки тих релігійних інституцій, які в історичному, культурному, світоглядному чи цивілізаційному ідентичнісному вимірі сумісні чи перебувають в Українському світі. Натомість відразу, як тільки ці релігійні інституції потрапляють в ситуацію окупації «русским міром», вони (та їхні віряни) втрачають свої права та свободи, дискримінуються, репресуються, про що сьогодні є маса свідчень (Духовная зачистка, 2025).

Тож бачимо, що інституційний та індивідуальний вимір релігійної безпеки в конкретному нашому культурно-історичному локусі збігаються. Адже кордони релігійної безпеки/небезпеки проходять по лінії цивілізаційного розламу між Українським світом, що є частиною європейсько-християнської цивілізації з притаманними їй цінностями (свободи, гідності, життя) і правовою демократичною системою співжиття, і «русским міром» як диктатурою Кремля, за якої і індивіди, і релігійні організації мають підпорядковуватися єдиній етатистській меті — стати функційними елементами «Єдиного Русского Государства».

Що ж до поняття «безпека релігії», то це стосується можливостей та умов безпечного розвитку тієї чи іншої релігії в тому чи іншому земному контексті. Звичайно, в ситуації Українського світу та релігійної безпеки, йому притаманної, коли держава не втручається в релігію як віросповідання і не диктує релігії теологічних істин, тобто у що вірити, а релігійним організаціям — що сакралізувати, то тут безпека релігії також застережена значно краще, ніж у ситуації «русского міра», де світська влада вимагає своєї сакралізації від релігійних інституцій та наполягає на їхній прислужницькій ролі. Для нас очевидно, якщо діяльність певної релігійної інституції призводить до порушення національної безпеки й може спровокувати знищення нації — держава зобов'язана втрутитися та захистити щонайперше право своїх громадян на життя, безпеку, здоров'я, власну ідентичність.

Громадянська ж безпека спрямована на захист права громадянина на його власну ідентичність, згідну із національною та державною дійс-

ною означеністю. Якщо ж людині в організації нав'язують переконання, що держава, громадянином якої є ця людина, є фальшивою, закликають знищити ідентифікаційні маркери й чинити акти непокори державі, яка запезпечує людину правами та свободами, зокрема і правом на вільне самовизначення й релігійну свободу — громадянська безпека ушкоджується. Саме це спостерігається під час світоглядної окупації Російською Федерацією українських громадян за посередництва (псевдо)релігійних інституцій, підпорядкованих керівним центрам в державі агресорці.

Зазвичай релігійну безпеку (в сучасному історичному контексті з опертям на християнсько-європейську нормативність) трактують достатньо широко — як такий стан релігійно-суспільного життя, коли всі його суб'єкти відчують захищеність, гарантовану законом і традиціями країни. Таке розуміння безпеки в релігійному сегменті передбачає захищеність тільки релігійного простору.

Структурно релігійна безпека, на думку проф. О. Предко, включає «свободу віросповідання як гарантування права людини обирати та вільно виражати свої релігійні переконання без обмежень чи дискримінації; захист від релігійної дискримінації, тобто запобігання будь-якій формі дискримінації на підставі релігії; захист релігійних об'єктів та місць, релігійних споруд від будь-яких форм насильства чи вандалізму; діалог із релігійними організаціями як сприяння взаєморозумінню, толерантності та співпраці між різними релігійними спільнотами; запобігання релігійному екстремізму як розроблення стратегій та політик для попередження радикалізації та екстремізму на підставі релігійних мотивацій» (Predko, 2024: p. 71).

Запропонована структура пріоритизує зовнішні щодо суб'єкта обставини. Але релігійна безпека має виразно індивідуальні світоглядно-духовні виміри, які зосереджені у внутрішньому відчутті/впевненості стосовно безпечного сповідання обраної релігії, що пізніше може втілюватися в церковних документах, богословських тлумаченнях і навіть вченнях, а також у світських законах. Зрозуміло, що без верховенства права, без сприятливого морального й політичного клімату в соціумі, без цивілізованих державно-конфесійних і міжрелігійних відносин, без культури спілкування, традицій мирного співжиття, реального релігійного плюралізму важко уявити індивідуальну свободу людини в царині релігії як абсолютно безпечену.

Пошук балансу між правами людини у релігійній сфері та колективним інтересом всього суспільства — складний процес. В історії саме цей конфлікт призводив до втрати єдності в релігійних організаціях, породжував зіткнення окремої особистості із колективною конфесійною ідентичністю, викликав протести й зумовлював появу нових конфесійних відгалужень. Абсолютизуючи індивідуальні права, ліберальне сус-

пільство часто нехтує колективною безпекою. Тут важливо чітко визначитися в дефініціях, які прояснюють складні взаємозв'язки у вимірі суспільно-релігійних відносин.

По-друге, необхідно переглянути сам підхід до безпеки у сфері діяльності релігійних організацій як другорядної та не надто важливої складової національної безпеки. Ігнорування ваги релігії в геополітичних намірах ворожих щодо України країн (і перш за все Російської федерації у всіх її історичних іпостасях), які успішно використовують свої релігії та церкви в гібридній війні проти України (що засвідчила недавня конференція «Релігійна політика Російської Федерації як зброя гібридної війни: напрями реалізації та механізми протидії» (Релігійна політика, 2025), призвело до знецінення та послаблення власних релігійних організацій, відсутності підтримки та співпраці з церквами різного конфесійного спрямування, патрунування окремих релігій та упослідження деяких громад.

На підставі аналізу багатьох безпекових ініціатив робимо висновок про те, що релігійні організації фактично виведені із загальнонаціональної стратегії відбудови України після закінчення війни. Так, «Щорічний безпековий форум» (достатньо авторитетна ініціатива громадянського суспільства), розглядаючи різноманітні аспекти післяпереможного відродження, не згадує про ресурс церкви, який можна і потрібно використовувати для забезпечення стійкості й соціальної згуртованості народу.

Так само і недавній документ, розроблений Міністерством культури та стратегічних комунікацій України — «Стратегія розвитку культури України до 2030 року та план заходів з її реалізації» (Стратегія, 2022), не передбачає залучення релігії до цих процесів. Держава і громадські структури все ще не помічають потенціалу релігійних організацій, їхніх можливостей і здатності задавати смисли життя країни та людей, дієво впливати на різні сфери. Так, суспільство загалом не готово прийняти адвокаційні зусилля церков на міжнародній арені, опіку, і не тільки духовну, мільйонними потоками воєнних мігрантів, волонтерську діяльність релігійних громад, яка досі триває, щодо допомоги фронту, переселенцям, дітям і літнім громадянам.

Церкви мислять стратегічно, скликаючи стратегічні форуми (Стратегічна конференція, 2024), виписуючи церковні документи про стратегію розвитку церкви (Стратегічне планування, 2022). Цей досвід церков обов'язково потрібно масштабувати, оскільки він виходить із безпекових завдань збереження життя людей та їхніх спільнот, а в розумному поєднанні із зусиллями держави та суспільства може принести більше користі.

По-третє, міжнародна громадськість прямо чи опосередковано тисне на Україну, закликаючи визначитися в питаннях пріоритетності між свободою совісті/віросповідання і національною безпекою. Критику-

ючи політику української держави, зокрема її законодавчі ініціативи (прийняття закону «Про захист конституційного ладу в сфері діяльності релігійних організацій» (Про захист, 2024), сам механізм імплементації закону, «захисники» релігійних інституцій, підпорядкованих керівним центрам в державі-агресорці, погрожують санкціями, позовами до суду, зверненнями до ООН та Ради Європи. Поширювана дезінформація про нібито утиски релігійних прав в Україні, про переслідування церков і вірян спрямована на формування антиукраїнських настроїв у західних країнах і негативного іміджу нашої держави.

З огляду на воєнні злочини РФ стосовно українців, санкціоновані Російською ПЦ, шкідливість нехтування національною, а особливо релігійною безпекою є очевидною. При цьому постає багато конкретних і практичних питань: Наскільки порівнянним є забезпечення чи порушення релігійної свободи громадян України на підконтрольних Україні та окупованих РФ територіях? Чи рівнозначними суб'єктами, застерігати інтерес яких має держава Україна, є віруючі громадяни і релігійні організації, підпорядковані українським, зарубіжним чи належним РФ керівним центрам? Як бути із необхідністю забезпечення релігійної свободи «релігійним» організаціям, які підпорядковані ворожим ідеологічно-пропагандистським інституціям? Чи не вступає в суперечність необхідність забезпечити виживання українцям і Україні та вимога забезпечити свободу віросповідання тим «вірянам» та їхнім «пастирям», які зневажають Україну та вважають себе частиною «трієдіного славянського народу»?

У цій ситуації загострюється необхідність з'ясувати, що ж таке та релігійна свобода і як вона корелює з національною, державною та громадянською безпекою. Особливо, коли представники певних релігійних організацій, схильних до зневаження державної безпеки України, декларують свою нібито віросповідну понадконтекстуальність і геополітичну нейтральність, при цьому іноді відверто чи приховано підтримуючи геноцидну політику і дії Кремля. Ми визначаємо релігійну безпеку як релігійно ідентифікований сегмент національної безпеки, що безумовно спирається на державну безпеку (не може бути релігійної безпеки для українських віруючих громадян та зареєстрованих в Україні релігійних інституцій поза межами державної безпеки України) і впливає на безпеку громадянську. Адже громадянин має право вільно самовизначатись щодо релігії. Ми переконані, що релігійне самовизначення не повинно ушкоджувати громадянську ідентичність і спричиняти загрозу державній безпеці.

Напруга, яка нібито виникла між свободою совісті та національною безпекою, є штучно створеною і спеціально спроектованою. Навпаки, для реалізації свободи совісті й віросповідання українського громадянина вкрай необхідною передумовою є національна (суб'єктний аспект) та державна (геополітичний аспект) безпека. Це підтверджує практика

релігійного буття церков та релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях. Там, куди приходять Московія-Росія, закінчується будь-яка свобода, зокрема й релігійна. Тож спроби звинуватити українську державу в її намаганнях обмежити діяльність Російської ПЦ в Україні виглядають алогічно: борцем за свободу релігії виступає країна, де відсутня свобода віросповідання.

Серед останніх міжнародних напрацювань щодо співвідношення свободи релігії та безпеки викликає інтерес підготовлений ОБСЄ документ «Віра, діалог і безпека — сприяння діалогу та спільним діям через релігійні межі та віросповідні кордони» (Belief, 2024). Тут, на наш погляд, є формула комплексної безпеки. На думку європейських експертів, модель комплексної безпеки ОБСЄ складається з чотирьох вимірів: людський, військово-політичний і економічний та екологічний, кожен з яких однаково важливий. Людський вимір безпеки охоплює всі аспекти прав людини, основних свобод, демократію, толерантність, недискримінацію та верховенство права.

Отже, коли ми говоримо про релігійну безпеку, то це перш за все людська проблема — йдеться про безпеку людини, яка сповідує якусь релігію. Вірити має бути безпечно. Людина має бути впевнена, що за віру її не вб'ють, не переслідуватимуть, не принижуватимуть. Тобто суспільство визнає її суверенне право сповідувати те, що є духовною цінністю для цієї людини. Йдеться про свободу совісті, свободу віросповідання. При цьому ОБСЄ визнає, що нехтування цими людськими аспектами є такою ж загрозою національній безпеці, як військові загрози (Belief, 2024: р. 4).

По-четверте, війна актуалізувала проблему взаємин релігійної більшості та релігійної меншості. В одній зі своїх статей проф. А. Колодний (Колодний, Филипович, 2025) звертає увагу на порушення безпекового балансу між суб'єктами релігійного життя. Адже ухвалений в Україні 1991 року закон «Про свободу совісті та релігійні організації», який врахував демократичні принципи міжнародних правових документів із свободи релігії і яким плюральність українського суспільства закріплена законодавчо, викликав у експертів побоювання, що принципи побудови національної держави принесено в жертву глобальним принципам релігійного плюралізму та верховенству права.

Утверджуючи свободу віросповідань, закон дозволяв існування і реєстрацію різноманітних релігійних течій та конфесійних спільнот, але при цьому нічого не казав про підтримку власне національних церков — церков більшості українського народу. Закон не обмежує права громадян через їхню релігійну належність. Водночас він застерігає від використання релігії для розпалювання пов'язаної з нею ворожнечі й ненависті, ображення почуттів вірних. Але при цьому він юридично не захищає інтерес релігійної більшості.

Декларуючи рівність всіх віросповідань та релігійних організацій, недопущення встановлення будь-яких переваг або обмежень тих чи тих релігій, віросповідань чи релігійних організацій, закон на боці потенційних упосліджених. А такими, на думку законодавців, можуть бути тільки релігійні меншини. Демократичні законодавчі настанови абсолютно виключають будь-які привілеї для церкви більшості, не враховуючи належність до неї переважної кількості громадян. Закон не забороняє місіонерську діяльність будь-якої конфесії, зокрема й зарубіжне релігійне місіонерство, яке найчастіше представлене саме релігійними меншинами та не бере до уваги наявність релігійної більшості, якій властиво сприймати місіонерство як прозелітизм, а тому вороже ставиться до нових церков.

Закон нічого не сказав про підтримку тих церков і релігійних організацій, які постраждали від антирелігійної політики радянської влади. Священнослужителів і вірян історичних церков масово ув'язнювали, депортували з України. Майно було націоналізовано і частково й досі не повернуто, бо перебуває в державній власності. Як, наприклад, католицький костел св. Миколая в Києві. Відродження історичних церков, вважали, відбуватиметься за законами «звичаєвого права», а не на підставі якихось спеціальних правових актів, ухвалених державою. Традиційну релігійну ідентичність сприймали як даність природного порядку людського існування, а звідси історичні традиційні для України релігійні громади буцімто не потребують особливого захисту, хоча таки варто було прописати в законі роль (націєформувальну) та місце (державофондаційне, державоконституційне, державотвірне) національних церков, про що наполегливо нагадували у своїх напрацюваннях українські релігієзнавці.

Війна оголила проблему взаємин мажоритарних і міноритарних релігій як запитання релігійної більшості до представників релігійної меншості: чому православні чи католики мають захищати не тільки своїх одновірців, а й протестантів та інших, а ті свідомо уникають мобілізації, ховаючись за пацифістськими вченнями своїх церков? Нещодавно ухвалене рішення ДЕСС щодо бронювання священнослужителів (Наказ ДЕСС, 2025), вносить певну ясність у питання, але не розв'язує всіх проблем, зокрема й ухилення серед православних чи католицьких вірян.

По-п'яте, війна явно означила загрози національній безпеці з боку проросійських релігійних структур або проросійськи орієнтованих членів деяких релігійних організацій. Не так агресивно, як росіяни, політичні й духовні претензії пред'являють Румунська ПЦ, деякі інші релігійні структури із сусідніх країн.

Для українських експертів вже давно (від початку російсько-української війни у 2014 року) проблема захищеності українського духовного і релігійного простору від агресії, руйнування, втручання, нав'язування, примушування тощо з боку неукраїнських чи ворожих Україні центрів

вийшла на перший план. Вчені постійно моніторять діяльність тих структур, організацій та людей, хто застерігає інтереси Москви. Їхні дії, завуальовані релігійною риторикою, безпосередньо чи опосередковано спрямовані на розмиття та знищення Українського світу, зменшення його опірності ворожим втручанням. Ми стали свідками негативного впливу деяких релігійних організацій, які досі прямо чи опосередковано діють в Україні, на її релігійну безпеку, зокрема через просування ворожих наративів у свідомість українців під виглядом релігійної проповіді.

Спроби зашкодити цим псевдорелігійним антиукраїнським проповідям зустрічають агресивну публічну адвокацію їх з боку різних осіб та організацій під виглядом захисту прав і свобод людини. Зокрема й міжнародних, що анонсують своєю місією захист релігійних прав та свобод і безпідставно саме Україну звинувачують у порушеннях їх.

Найбільший віросповідний та ідеологічний тиск відчули православні віряни підпорядкованих Москві інституцій, демонструючи досі віру в «один радянський народ», в духовну єдність «трьох братніх народів», в Путіна і спасительне покликання Росії, в особливу роль цього диктатора, який згуртує розпорошені радянські республіки в одну державу, де релігія виконає свою об'єднавчу та натхненно-духовну роль. У такій «віросповідній системі» окремий сегмент належить уявленням про «Росію — спасительницю світу й оплот правдивих цінностей», «єдино істинну церкву Московського патріархату», яка лише і здатна знешкодити Захід з його гріховними ідеями та практиками. Саме тому ця держава, ця церква самопроголошуються єдиноспасаємими.

Задля справедливості зауважимо, що крім православних з УПЦ МП, які ніяк не позбудуться колоніальної залежності від церкви-матері (фактично Perezаснованої Сталіним у 1943-му), у стані невизначеності чи нейтральності щодо Росії та путінського режиму на 12 році війни перебувають і деякі віряни неправославних деномінацій. Тож російські наративи та інтерпретації прямо чи опосередковано впливають на віруючих мешканців України й через конфесійну проповідь інших, підпорядкованих чи пов'язаних із російськими керівними центрами релігійних організацій.

Нагадаємо, що серед міноритарних конфесій є й такі, що з часів «Перестройки» визначили своєю головною функцією духовно просвітлювати безбожне радянське населення. Цим вони продовжили займатися і в самостійній демократичній Україні, адже саме до них зверталися переважно ті мешканці, які відчували духовний поклик, але не мали сталого вкорінення в історію, культуру, традиційну конфесійну належність чи національну свідомість українців. Попри те, за понад 30 років незалежності України ці деномінації, маючи достатньо часу, так і не сформулювали власну ідентичність у справжньому українському контексті та змістовому наповненні.

Отже, ідентичність «поза» чи «понад» дійсністю, яка б забезпечувала можливість узгодити на рівні індивідуальної свідомості цю конфесійну ідентичність з ідентичністю, не прив'язаною до національної чи історіографічно-української, цілком була виправданою для таких груп. Зосереджуючись на формуванні свідомості людини, не пов'язаної тісно із земною українською ідентичністю (через самовизначення на кшталт «громадянин всесвіту», «тимчасова реінкарнація вічної душі у випадковому контексті» тощо), ці конфесії, які мають російське чи радянське походження або ж засновника («родом з СРСР», «всі ми слов'яни», «адін народ», «всі ми брати і сестри», «савецкій человек» тощо), стали каналами поширення проросійських наративів. Адже саме через російську (радянську) міфопсевдоісторіографію, яка завуальовано стає частиною конфесійного віровчення (подієво-змістовим каркасом), найкраще насаджувати уявлення про «русській мір» як належний образ дійсності; «Святу Русь» як сакральне «Отечество», «єдінство русского народа» та інші імперські псевдодуховні «скрепи».

Але й після розвалу СРСР відновлення національної ідентичності не відбувалося миттєво. До повномасштабного вторгнення РФ в Україну зневаження української історії, культури, мови, ідентичності спричиняло гострий спротив лише у патріотів. Натомість це не викликало тривоги у більшості мешканців, яким через спільний (пострадянський) інфопростір та зариблення інтелектуального середовища відвертими російськими агентами впливу (з яких через ЗМІ та іншу ресурсну підтримку наполегливо формували «лідерів думок», поважних експертів з усіх проблем чи мудреців-інтелектуалів на усі теми) накидали комплекс неповноцінності, меншовартості й упослідження.

Власне цій нерозбірливій більшості через щораз посилюване відчуття меншовартості нав'язували переконання, що саме «толерантність» (у значенні безхребетної поступливості, відсутності самостійності, непротивлення будь-яким зовнішнім впливам та готовності погоджуватись із думкою домінантного комунікатора — переважно російськомовного «інтелектуала» як представника «великої культури-цивілізації») і є головною позитивною ментальною ознакою українців. Але ж повномасштабна російська агресія проти України викрила шкідливість нашої легковажності у питаннях ідентичності та національної безпеки. Бо чи не головною метою російської загарбницької війни проти України Кремль оголошує «денацифікацію» українців. А це означає — сильних і свідомих повбивати, слабких — зламати й переконати, що вони просто «неправильніе русские».

Російська військова агресія та ненависть до українців надихаються релігійною риторикою та підтримуються усіма російськими церквами й релігійними організаціями. Російська ПЦ на угоду Кремлю та на попит

російських імпершовіністів оголосила проти України «священну вайну» і зарадила завданням нашого знищення цілий російський народ та підімперські нації. Толерування загарбника ніколи не призводили до виживання українців (та й будь-якого іншого народу) чи до збереження України від збройної агресії РФ. І це стосується всього людства — виживали і ставали суб'єктами історії та творцями цивілізації лише ті самосвідомі народи, що чинили опір нападникам і були спроможні захистити свій земний дім. Крім того, й самі релігійні віровчення не є безумовними підручниками з пацифізму і не містять заповіді непротивлення злу. Про це сьогодні пишуть та розповідають віруючі українці, які стали на захист своєї земної Батьківщини.

Релігійні організації, які традиційно сповідували пацифізм, починають не тільки на практиці змінювати своє ставлення до миру взагалі, а й богословськи інакше осмислювати свій попередній досвід миротворення, який не враховує сучасний контекст російсько-української війни. Зазнавши критики пацифістської позиції з боку патріотично налаштованих членів своїх громад, керівники під тиском знизу почали рухатися в бік депацифікації, активно виступати на боці українських захисників, ЗСУ.

Це стосується передусім протестантських деномінацій, члени яких дедалі активніше беруть участь у захисті Батьківщини із зброєю в руках. Під впливом пересічних відданих Міжнародне товариство свідомості Кришни (МТСК), які захищають Україну на полі бою від збройної агресії РФ (це відображає активна ФБ група кришнаїтів «Духовна матерія» (див.: Духовна матерія, 2024), українські духовні центри свідомості Кришни відмовляються від «політичної нейтральності», яка проявилася як безвідповідальний інфанто-пацифізм.

По-шосте, до формування концепції релігійної безпеки треба підходити науково, комплексно, методологічно вивірено. Національну безпеку необхідно зміцнювати послідовними кроками у різних вимірах суспільно-державного життя. Всю сукупність завдань, що постають перед суспільством, державою, її громадянами, можна звести до необхідності:

- 1) оберігати притаманні Українському світові умови й характеристики, що забезпечують українську самобутність;
- 2) застерігати від вторгнення ворожих практик і наративів;
- 3) фіксувати та утверджувати нові позитивні алгоритми, видобуті внаслідок нашого унікального досвіду та апробовані в екстремальних умовах.

Ми вже неодноразово формулювали свої рекомендації для вибудови безпекових заходів в релігійній сфері (Филипович, 2024: с. 217). Але йдеться про безпекові стратегії, які мають розробляти і релігійні орга-

нізації, і держава, і суспільство. Конкретизуючи ті напрямки, в яких має відбуватися моделювання стратегем, зазначимо:

1. Для юридично-правового вектору важливо зберегти ті норми конституційно-законодавчого забезпечення релігійної свободи, які сприяють гідності громадянина України бути вільним у виборі свого світогляду та віросповідання, але водночас відповідальним за автентичність і непорушність ціннісно-смыслових засад і нормативно-правових та історично-політичних кордонів Українського світу. Враховуючи потреби сучасної України, необхідно забезпечити імплементацію вже ухвалених законів і продовжувати приводити законодавство у відповідність до реальності, аби запобігти можливості застосування країною-агресоркою інституційованої релігії як знаряддя для окупації духовного простору України та руйнування кордонів Українського світу.

2. У суспільно-громадянському вимірі слід створювати сприятливі умови тим релігійним інституціям та духовним центрам, які історично, культурно, духовно, дієво підтримують українську спільноту, діють у напрямку захисту Українського світу від руйнування, а Української держави — від загарбання РФ. Потрібно розробити ефективні механізми з нейтралізації шкідливої діяльності тих псевдорелігійних інституцій та центрів, які деморалізують українців антиукраїнськими закликами про близьке повернення в Україну «русского міра» або про марність протистояння ворогу через формування інфанто-паціфістської позиції.

3. Інституційно-організаційний вимір передбачає, що держава Україна поважає всі наявні в Україні релігійні інституції, але віддає належне (підтримуючи та сприяючи) тим, що є україноорієнтованими, дієвими, відповідальними суб'єктами співтворення Українського світу як унікального суспільно-культурно-історичного простору життя української політичної нації. Натомість ті релігійні інституції, які фактично репрезентують державу-агресорку і застерігають російський інтерес в Україні, мають втратити привілеї та гарантовані законодавством України для релігійних організацій сприятливі умови функціонування. Слід постійно моніторити різноманітні ініціативи з боку Росії на створення і поширення таких структур в Україні (напр., «Русская православна церковь Российской империи»), передбачивши й кримінальну відповідальність для їхніх членів.

4. Світоглядно-ідеологічний вимір, незважаючи на всю складність його виявлення, має бути в полі уваги, бо потребує з'ясування, чи не таврується у віровченні, висловленому письмово чи усно під час проповіді, українська мова як «безблагодатна», чи не проголошується частиною «великої російської цивілізації» українська історія, чи не зневажається українська культура та чи не цькується українська ідентичність.

Вкрай важливо убезпечити свідомість віруючих українців від антиукраїнської пропаганди під виглядом проповідей, а саме від їхнього не ві-

росповідного наповнення. За антиукраїнську пропаганду під виглядом релігійної діяльності, за заклики до повалення української державності чи зневагу до українських святинь, мови, культури, ідентичності, кордонів треба передбачити кримінальну персональну та інституційну відповідальність.

5. Освітньо-просвітницький вимір передбачає, що належить систематично проводити освітню та просвітницьку діяльність, спрямовану на формування релігієзнавчої грамотності в учнів, студентів, громадян та широкого загалу. У жодному разі не можна допускати до безпосередньої освітньо-просвітницької роботи із учнями та студентами представників тих псевдорелігійних інституцій, які є афілійованими з керівними центрами в державі-агресорці.

6. Військовий, зокрема капеланський вектор передбачає, що максимальний доступ до наших воїнів можуть отримувати представники тих релігійних інституцій, які своєю історією та сучасною діяльністю демонструють включеність у захист України та Українського світу, забезпечують непорушність наших духовних та геополітичних кордонів. Військовий капелан має пропагувати кодекс справедливої війни (як засобу відновлення справедливості, захисту земної Батьківщини та свого народу від загарбників та убивць), а не зневажати самопожертву наших героїв пропагандою «руського міра» чи «непротівлення злу». Те саме стосується капеланства в інших сферах (медичного, в'язничного, освітнього тощо). Доступ до свідомості українських громадян, особливо уразливих, що перебувають у скрутних чи екстремальних умовах, припустимий лише для тих духівників, які на межеві питання особистого буття формують релігійні і не суперечні національній безпеці України геополітичні відповіді.

Висновки

Отже, релігійна безпека, як переконає український досвід, здобутий до і під час російсько-української війни, є важливим елементом всієї національної і державної безпеки, ігнорування якого призводить до трагедій, конфліктів, втрат. Усвідомлення вагомості релігії як духовно-світоглядного та організаційно-інституційного явища, залучення її безпекових можливостей до стратегій національного захисту має міцнити всю систему державної безпеки, зробити Український світ та належних до нього реально захищеними від будь-яких зазіхань з боку ворогів-загарбників. Релігійна безпека має стати умовою національної ідентичності українців як політичної нації, яка захищає свої цінності та оберігає свої кордони в усіх вимірах: військовому, геополітичному, економічному, ідеологічному, світоглядному, духовному.

Питання релігійної безпеки як фундаментального, екзистенційно важливого, аксіологічно сформульованого, сакралью засвідченого, релігійно означеного сегменту національної безпеки актуальне не тільки для України. Релігійна безпека виявилася глобальним викликом для всього цивілізованого світу, для світу демократії. Адже цінності, на яких фундується європейсько-християнська цивілізація, які власне мають релігійне коріння, є водночас запорукою життєздатності цілої європейської спільноти. І як такі вони мають бути захищеними від руйнування чи то правим, чи то лівим радикалізмом, які є потужною зброєю в руках авторитарних диктатур, які сьогодні прагнуть світового панування. Вони інструменталізують релігію та всі винайдені людством механізми, включно з демократичними нормами співжиття та гуманістичними цінностями, як-от безумовне право особи на свободу релігії, сумління, віросповідання.

Тож релігійна свобода за умов інструменталізації диктаторськими режимами інституційованої релігії може вступати в суперечність із безпекою національною, громадянською, державною. Натомість саме захист національної безпеки України створює належні умови для релігійної свободи українських громадян та релігійних інституцій, що поділяють ціннісні, культурні, історичні та геополітичні параметри Українського світу, актуалізованого українською громадою в Українській державі.

Для адекватного з'ясування означених проблем та виявлених суперечностей наука про релігію потребує своєчасної корекції своїх методологічних підходів.

ДЖЕРЕЛА

25-річчя Української незалежності як історія релігійних свобод і світоглядного плюралізму: державні інституції та релігійні організації у пошуку моделей партнерства. (2022). Київ: Дух і літера.

Без морально-етичних фундаментів неможливий тривалий мир та безпека у світі — підсумки Мюнхенського наукового симпозиуму. (2025). УКУ. Дайджест подій та новин, 18 березня. Взято з: <https://ucu.edu.ua/news/bez-moralno-etychnyh-fundamentiv-nemozhlyvyj-tryvalyj-myr-ta-bezpeka-u-sviti-pidsumky-myunhenskogo-naukovogo-sympoziumu/>

Виклики війни Росії проти України й етичні принципи сталого миру в Європі. (2025). УКУ. Дайджест подій та новин, 6 лютого. Взято з: <https://ucu.edu.ua/news/vyklyky-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny-j-etychni-pryntsypy-stalogo-myr-u-yevropi-u-myunheni-vidbudetsya-mizhnarodnyj-sympozium/>

Від Церкви, яка має відділ місії — до місійної Церкви — нотатки Другої стратегічної конференції УЦХВС. (2025). Українська Церква Християн Віри Євангельської. Взято з: <https://www.chve.org.ua/konf-misiya-2025/>

Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні. (2023). Колективна монографія / За ред. О. Сагана. Київ: Світ Знань. Взято з: <https://drive.google.com/file/d/1cGui9VMY7K6Uvo-x24CRTIxVtszlim4J/view>

- Горкуша, О. (2023). Термінологічний фронт: «руський мір» в релігійно-конфесійній риторичі (релігієзнавча перцепція екзистенційного вибору). *Філософська думка*, 2023, 1, 26—44. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.026>
- Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України*. (2023). Аналітична доповідь / За ред. С.І. Здіюрука. Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>
- Духовная зачистка. Как РПЦ взяла под контроль религиозную жизнь на оккупированных территориях Украины с помощью насилия и репрессий: исследование «Новой-Европа». (2025). *Новая газета. Европа*, 3 апреля. Взято з: https://novayagazeta.eu/articles/2025/04/03/dukhovnaia-zachistka?fbclid=IwY2xjawJgnGRleHRuA2FlbQIxMQABNHqiLYPKt1D_olj9PD6bc0RgUkMRBK2M_dxOLUWe8G-JxuHfFd7pDEMqZ15fhz_aem_oweWEn8w8hpmOW7DEZcs9A
- Духовна матерія*. (2024). Взято з: <https://www.facebook.com/groups/528510641215106>
- Еленський, В. (2013). *Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ-початку ХХІ століття*. Львів: УКУ.
- Здіюрук, С. (2005). *Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття*: Монографія. Київ: Знання України.
- Зустріч ВРЦіРО з Президентом: обговорення духовної безпеки України*. (2024). Тернопільська Єпархія Української Православної Церкви (ПЦУ). Взято з: <https://uarc.te.ua/zustrich-vrciro-z-prezydentom-obgovorennya-duhovnoyi-bezpeky-ukrayiny/>
- Колодний, А. (2005). *Релігійне сьогодення України*. Київ: УАР.
- Колодний, А., Филипович, Л. (2020). Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(16), 19—23.
- Колодний, А., Филипович, Л. (2020). Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(16), 19—23.
- Колодний, А., Филипович, Л. (2025). Релігійний плюралізм в контексті національних стратегем: нинішні українські реалії. У: *Самоідентифікація. Студії на пошану професора Володимира Ляхоцького* (сс. 179—188). Київ: ЮСТОН.
- Наказ ДЕССНН-21/11 від 05.02.2025 «Деякі питання бронювання військовозобов'язаних священнослужителів на період мобілізації та на воєнний час»*. (2025). Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Взято з: <https://ips.ligazakon.net/document/RE43669?an=1>
- Представники Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій зустрілися із Президентом України*. (2024). Українська Греко-Католицька Церква. Взято з: <https://ugcc.ua/data/predstavnyku-vseukraynskoy-rady-tserkov-i-religijnyh-organizatsiy-zustrilysya-iz-prezydentom-ukrayny-6139/>
- Предстоятель взяв участь у зустрічі Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій з Президентом України*. (2024). Православна Церква України. Взято з: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-vzyav-uchast-u-zustrichi-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-i-religijnyh-organizatsij-z-prezydentom-ukrayiny-2/>
- Про захист конституційного ладу в сфері діяльності релігійних організацій: Закон України. (2024). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 49, ст. 290. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text>
- Про національну безпеку України: Закон України*. (2024). Верховна Рада України. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
- Про основи національної безпеки України: Закон України*. (2003). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

- Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. (2025). Верховна Рада України. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
- Проект Закону про особливий статус релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана Верховною Радою України державою-агресором. (s.a.). Верховна Рада України. Взято з: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58849
- Релігійна безпека/небезпека України. (2019). Збірник наукових праць і матеріалів / За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР. Взято з: <https://ure-online.info/religijna-bezpeka-nebezpeka-ukrayiny>
- Релігійна політика російської федерації як зброя гібридної війни: напрями реалізації та механізми протидії. (2025). Науково-дослідний інститут українознавства. Взято з: <https://ndiu.knu.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhli-stoly-festyvali/religijna-politika-rf-yak-zbroya-gibridnoji-vijni-napryami-realizatsiji-ta-mekhanizmi-protidiji>
- Релігійна свобода. Щорічник. (1996—2022). Київ: УАР.
- Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст. (2021). Колективна монографія / За ред. проф. А. Колодного, проф. Л. Филипович, проф. А. Арістової. Київ: УАР.
- Релігія і війна: сучасний український контекст. (2024). Колективна монографія / За ред. Г. Кулагіної-Стадніченко, О. Недавньої. Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Взято з: <https://drive.google.com/file/d/1HWBmRyjevHdezrNThlcywyQYA8Cqge7D/view>
- Релігія і нація в суспільному житті України та світу. (2006). У: *Історія релігії в Україні*. В 10-ти тт. (т.10). Київ: Наукова думка.
- Релігія і церква в незалежній Україні. (2000). У: *Академічне релігієзнавство* (розд. XXX, сс. 829—854). Київ: Світ Знань.
- Релігія у її складових і процесах їх осучаснення. (2018). Монографія / За ред. проф. А. Колодного. Київ: Інтерсервіс.
- Свобода релігії або переконань і безпека. (2020). Документ Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ). Част. II. Питання і рекомендації. *Релігійна свобода*, 24, 74—99.
- Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи. (2019). (Витяги з ОБСЄ документу 2019 року «Свобода релігії або переконань і безпека. Політичні рекомендації») (Freedom of Religion or Belief and Security. Policy Guidance. OSCE/ODIHR 2019. P.20—27). *Релігійна свобода*, 22—23, 67—71.
- Стратегічна конференція у вересні опрацює практичний вимір стратегії розвитку УЦХВЕ. (2024). Українська Церква Християн Віри Євангельської. Взято з: <https://www.chve.org.ua/narada-departamentiv-16-07-24/>
- Стратегічне планування розвитку УГКЦ до 2030 р. (Душпастирський план на період до 2030 року «Надія, до якої нас кличе Господь»). (2022). Українська Греко-Католицька Церква. Взято з: <https://ugcc.ua/church/future/strategy-2030/>
- Суспільно-політичні виміри релігійних процесів в Україні. (2008). Чернівці: ЧНУ.
- Україна поліконфесійна. (2021). Київ: Інтерсервіс. Взято з: https://ure-online.info/wp-content/uploads/2021/11/ukr_pol.pdf
- Україна релігійна. (2007—2008). У 2-х кн. Київ: УАР.
- Український світ в його релігійних вимірах. (2022). Колективна монографія / За ред. проф. Л. Филипович, проф. А. Арістової. Київ: Світ Знань. Взято з: https://drive.google.com/file/d/1FhWP6mH_76WKJ6tzoMtQrxsEevx6KLVu/view
- Филипович, Л. (2016). *Культура релігійного життя*. Київ: Інтерсервіс.
- Филипович, Л. (2024). Сучасні виклики для України у сфері релігійної безпеки. У: *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»* / Гол. ред. І. Орлевич; Львівський

- музей історії релігії; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (вип. 34, сс. 210—220). Львів: Видавничий відділ Львівського музею історії релігії «Логос». Взято з: <http://religio.org.ua/index.php/religio/article/view/1534>
- Филипович, Л., Горкуша, О. (2024). Релігійна безпека як складова національної безпеки України: актуалізація проблеми в часі війни. *Схід. Релігійно-філософський дискурс гуманітарної безпеки в контексті трансформацій цифрової доби*, 6(2), 73—81. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.6210>
- Филипович, Л., Колодний, А. (2024а). Релігійна безпека: базові наративи та сучасні виклики. У: *Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12.04.2024)* (сс. 34—37). Київ: КНТ. Взято з: <https://mail.google.com/mail/u/0/?ogbl#inbox/FMfcgzQVwnXdMwdqXdXXBLVFWsNztgrW?projector=1&messagePartId=0.1>
- Филипович, Л., Колодний, А. (2024b). Релігійна свобода vs національна безпека: виклики в часі російсько-української війни. У: *Релігія і війна: сучасний український контекст: Колективна монографія / За ред. Г. Кулагіної-Стадніченко, О. Недавної* (сс. 7—24). Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Взято з: <https://drive.google.com/file/d/1HWBmRyjevHdezrNThlcywyQYA8Cqge7D/view>
- Функціональність релігії: Український контекст.* (2017). Монографія Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України / За ред. проф. А. Колодного, проф. Л. Филипович. Київ: УАР.
- Belief, dialogue and security — Fostering dialogue and joint action across religious and belief boundaries.* (2024). Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw, Poland. Retrieved from: www.osce.org/odihr
- EU: “Time for an EU Coordinator on combating anti-Christian hatred”. (2024). Retrieved from: <https://hrwf.eu/eu-time-for-an-eu-coordinator-on-combating-anti-christian-hatred-comece-says/>
- Ferrari, S. (2020). Are freedom of religion or belief and security reconcilable? *Relihiina Svoboda*, 24, 100—106.
- Fylypovych, L. (2024). Security Challenges for Ukrainian Orthodoxy during the Russian-Ukrainian War. *Theologia Catholica Latina (Studia Universitatis Babeş-Bolyai)*, 69(2), December. <https://doi.org/10.24193/theol.cath.latina.2024.LXIX.2>
- Fylypovych, L. (2025). UKRAINE: Religious freedom in Ukraine under Moscow’s rule and Kyiv’s rule. In: *HRWF*. Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-religious-freedom-in-ukraine-under-moscows-rule-and-kyivs-rule>
- Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024а). «Russkiy Mir» and «Ukrainskyi Svit»: Ontological and Anthropological Antagonists. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(5), Art. 3. Retrieved from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol44/iss5/3>
- Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024b). Religious Challenges to National Security in the Focus of Ukrainian Humanities in the condition of the Russian-Ukrainian War. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1(95), 55—63. Retrieved from: <http://philosophy.visnyk.zu.edu.ua/>
- High-level panel debate in the EU Parliament calls for EU coordinator for combatting anti-Christian hate crimes. (2024). *Observatory on Intolerance and Discrimination Against Christians in Europe*, December 5. Retrieved from: <https://www.intoleranceagainstchristians.eu/index.php?id=15&activity=bZtCYsh1>
- Predko, O., Predko, D. (2024). Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(3), 58—73.

Retrieved from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2516&context=ree>.

Religious freedom in Europe is at risk, but the struggle is not hopeless. (2024). *CNE NEWS*. Retrieved from: <https://cne.news/article/4531-religious-freedom-in-europe-is-at-risk-but-the-struggle-is-not-hopeless>

Отримано 12.01.2025

Прорецензовано 22.04.2025

Підписано до друку 01.05.2025

REFERENCES

25th anniversary of Ukrainian independence as a history of religious freedoms and worldview pluralism: state institutions and religious organizations in search of partnership models. (2022). [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i Litera. [=25-річчя 2022].

Belief, dialogue and security — Fostering dialogue and joint action across religious and belief boundaries. (2024). Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw, Poland. Retrieved from: www.osce.org/odih

Challenges of Russia's war against Ukraine and the ethical principles of lasting peace in Europe. (2025). *UCU. Digest of Events and News*, February 6. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ucu.edu.ua/news/vyklyky-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny-j-etychni-pryntsyipy-stalogo-myru-v-yevropi-u-myunheni-vidbudetsya-mizhnarodnyj-sympozium/> [=Виклики війни 2025].

Draft Law on the Special Status of Religious Organizations, the Management Centers of which are Located in a State Recognized by the Verkhovna Rada of Ukraine as an Aggressor State. (s.a.). Verkhovna Rada of Ukraine. [In Ukrainian]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58849 [=Проект Закону s.a.]

EU: "Time for an EU Coordinator on combating anti-Christian hatred". (2024). Retrieved from: <https://hrwf.eu/eu-time-for-an-eu-coordinator-on-combating-anti-christian-hatred-comece-says/>

Ferrari, S. (2020). Are freedom of religion or belief and security reconcilable? *Relihiina Svoboda*, 24, 100—106.

Freedom of Religion or Belief and Security: Guiding Principles. (2019). (Excerpts from the OSCE document of 2019 "Freedom of Religion or Belief and Security. Policy Guidance". OSCE/ODIHR 2019. P. 67—71.). [In Ukrainian]. *Relihiina Svoboda*, 22—23, 67—71. [= Свобода релігій 2019].

Freedom of Religion or Belief and Security. Document of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Part II. Questions and Recommendations. (2020). [In Ukrainian]. *Relihiina Svoboda*, 24, 74—99. [=Свобода релігії 2020].

From the Church, which has a mission department — to the missionary Church — notes of the Second Strategic Conference of the UCCE. (2025). Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.chve.org.ua/konf-misiya-2025/> [=Від Церкви 2025].

Functionality of Religion: Ukrainian Context. (2017). Monograph of the Department of Religious Studies, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine / Ed. by Profs. A. Kolodnyi, L. Fylypovych. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Функціональність 2017].

Fylypovych, L. (2016). *Culture of Religious Life*. [In Ukrainian]. Kyiv: Interservis. [=Филипович 2016].

Fylypovych, L. (2024). Modern Challenges for Ukraine in the Sphere of Religious Security. [In Ukrainian]. In: *Scientific Yearbook "History of Religions in Ukraine"* / Editor-in-

- chief I. Orlevych; Lviv Museum of the History of Religion; M. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies, NASU; H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NASU (iss. 34, pp. 210—220). Lviv: Publishing Department of the Lviv Museum of the History of Religion “Logos”. <http://religio.org.ua/index.php/religio/article/view/1534> [=Филипович 2024].
- Fylypovych, L. (2024). Security Challenges for Ukrainian Orthodoxy during the Russian-Ukrainian War. *Theologia Catholica Latina (Studia Universitatis Babeş-Bolyai)*, 69(2), December. <https://doi.org/10.24193/theol.cath.latina.2024.LXIX.2>
- Fylypovych, L. (2025). UKRAINE: Religious freedom in Ukraine under Moscow’s rule and Kyiv’s rule. In: HRWF. Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-religious-freedom-in-ukraine-under-moscows-rule-and-kyivs-rule>
- Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024). Religious security as a component of national security of Ukraine: actualization of the problem in time of war. East. [In Ukrainian]. *Religious and philosophical discourse of humanitarian security in the context of transformations of the digital age*, 6(2), 73—81. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.6210> [=Филипович, Горкуша 2024].
- Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024a). «Russkiy Mir» and «Ukrainskyi Svit»: Ontological and Anthropological Antagonists. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(5), Art. 3. Retrieved from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol44/iss5/3>
- Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024b). Religious Challenges to National Security in the Focus of Ukrainian Humanities in the condition of the Russian-Ukrainian War. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1(95), 55—63. Retrieved from: <http://philosophy.visnyk.zu.edu.ua/>
- Fylypovych, L., Kolodnyi, A. (2024). Religious Security: Basic Narratives and Modern Challenges. [In Ukrainian]. In: *Independence of Ukraine: human rights and national security: collection of materials of the IV international scientific and practical conference (Lviv, 12.04.2024)* (pp. 34—37). Kyiv: KNT. retrieved from: <https://mail.google.com/mail/u/0/?ogbl#inbox/FMfcgzQVwnXdMwdqXdXXBLVfWsnZtgrW?projector=1&messagePartId=0.1> [=Филипович, Колодний 2024a].
- Fylypovych, L., Kolodnyi, A. (2024b). Religious freedom vs national security: Challenges During the Russian-Ukrainian War. In: *Religion and War: Modern Ukrainian context: Collective monograph / Ed. by H. Kulahina-Stadnichenko, O. Nedavnia* (pp. 7—24). [In Ukrainian]. Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1HWBmRyjevHdezrNThlcywyQYA8-Cqge7D/view> [=Филипович, Колодний 2024b].
- Geo-religious Processes and Confessional Transformations in Ukraine.* (2023). Collective monograph / Ed. by O. Sahan. [In Ukrainian]. Kyiv: Svit Znan’. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1cGui9VMY7K6Uvo-x24CRTIxVtsz1im4J/view> [=Георелігійні процеси 2023].
- High-level panel debate in the EU Parliament calls for EU coordinator for combating anti-Christian hate crimes. (2024). *Observatory on Intolerance and Discrimination Against Christians in Europe*, December 5. Retrieved from: <https://www.intoleranceagainstchristians.eu/index.php?id=15&activity=bZtCYsh1>
- Horkusha, O. (2023). Terminological front: “Russian world” in religious and confessional rhetoric (religious studies perception of existential choice). [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 26—44. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.026> [=Горкуша 2023].
- Kolodnyi, A. (2005). *Religious Contemporaneity of Ukraine.* [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Колодний 2005].

- Kolodnyi, A., Fylypovych, L. (2020). The Concept of Religious Security: Methodological Approaches of Academic Religious Studies. [In Ukrainian]. *Sofia. Humanitarian-Religious Bulletin*, 2(16), 19—23. [= Колодний, Филипович 2020].
- Kolodnyi, A., Fylypovych, L. (2025). Religious pluralism in the context of national strategies: current Ukrainian realities. [In Ukrainian]. In: *Self-Identification. Studies in Honor of Professor Volodymyr Lyakhotskyi* (pp. 179—188). Kyiv. USTON. [= Колодний, Филипович 2025].
- Meeting of the VRCiRO with the President: Discussion of the Spiritual Security of Ukraine.* (2024). Ternopil Eparchy of the Ukrainian Orthodox Church (OCU). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://uarc.te.ua/zustrich-vcziro-z-prezydentom-obgovorennyaduhovnoyi-bezpeky-ukrayiny/> [=Зустріч ВРЦіРО 2024].
- On Freedom of Conscience and Religious Organizations: Law of Ukraine.* (2025). Verkhovna Rada of Ukraine. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [Про свободу 2025].
- On the Fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine.* (2003). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [=Про основи 2003].
- On the National Security of Ukraine: Law of Ukraine.* (2024). Verkhovna Rada of Ukraine. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> [=Про національну 2024].
- On the protection of the constitutional order in the sphere of activities of religious organizations: Law of Ukraine. (2024). [In Ukrainian]. *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 49, par. 290. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> [=Про захист 2024].
- Order of the DESS N H-21/11 dated 05.02.2025 “Some issues of booking military-obligated clergy for the period of mobilization and in wartime”.* (2025). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/RE43669?an=1> [=Наказ ДЕСС 2025].
- Polycessional Ukraine.* (2021). [In Ukrainian]. Kyiv: Interservis. Retrieved from: https://ure-online.info/wp-content/uploads/2021/11/ukr_pol.pdf [=Україна поліконфесійна 2021].
- Predko, O., Predko, D. (2024). Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(3), 58—73. Retrieved from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2516&context=ree>
- Religion and Nation in the Public Life of Ukraine and the World. (2006). *History of Religion in Ukraine*. In 10 vols. (vol. 10). [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Релігія і нація 2006].
- Religion and the Church in Independent Ukraine. (2000). [In Ukrainian]. In: *Academic Religious Studies* (sect. XXX, pp. 829—854). Kyiv: Svit Znan' [=Релігія і нація 2000].
- Religion and War: Contemporary Ukrainian Context.* (2024). Collective Monograph / Ed. by H. Kulahina-Stadnichenko, O. Nedavnia. [In Ukrainian]. Kyiv: H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. <https://drive.google.com/file/d/1HWBmRyjevHdezrNThcywyQYA8Cqge7D/view> [=Релігія і війна 2024].
- Religion in Its Components and Processes of Their Modernization.* (2018). Monograph / Ed. by Prof. A. Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv: Interservis. [= Релігія у її складових 2018].
- Religious freedom in Europe is at risk, but the struggle is not hopeless. (2024). *CNE NEWS*. Retrieved from: <https://cne.news/article/4531-religious-freedom-in-europe-is-at-risk-but-the-struggle-is-not-hopeless>

- Religious Freedom. Yearbook.* (1996—2022). [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Релігійна свобода 1996—2022].
- Religious Identities in Their Essence and Confessional Expressions: Ukrainian Context.* (2021). Collective monograph / Ed. by Profs. A. Kolodnyi, L. Fylypovych, A. Aristova. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Релігійні ідентичності 2021].
- Religious Policy of the Russian Federation as a Weapon of Hybrid War: Directions of Implementation and Countermeasures.* (2025). Research Institute of Ukrainian Studies. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ndiu.knu.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhli-stoly-festyvali/religijna-politika-rf-yak-zbroya-gibridnoji-vijni-napryami-realizatsiji-ta-mekhanizmi-protidiji> [=Релігійна політика 2025].
- Religious Security/Danger of Ukraine.* (2019). Collection of scientific works and materials / Ed. by Prof. A. Kolodnyi. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. Retrieved from: <https://ure-online.info/religijna-bezpeka-nebezpeka-ukrayiny> [=Релігійна безпека/небезпека 2019].
- Religious Ukraine.* (2007—2008). In 2 books. [In Ukrainian]. Kyiv: UAR. [=Україна релігійна 2007—2008].
- Representatives of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations met with the President of Ukraine.* (2024). Ukrainian Greek Catholic Church. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ugcc.ua/data/predstavnyky-vseukraynskoj-rady-tserkov-i-religijnyh-organizatsiy-zustrilyssa-iz-prezydentom-ukrayiny-6139/> [=Представники 2024].
- Socio-political dimensions of religious processes in Ukraine.* (2008). [In Ukrainian]. Chervivtsi: Publishing House of the Ukrainian National University. [=Суспільно-політичні 2008].
- Spiritual Cleansing How the Russian Orthodox Church took control of religious life in the occupied territories of Ukraine through violence and repression: a study by Novaya-Yevropa. (2025). [In Russian]. *Novaya Gazeta. Yevropa*, April 3. Retrieved from: https://novyagazeta.eu/articles/2025/04/03/dukhovnaia-zachistka?fbclid=IwY2xjawJgnGRleHRuA2FlbQ1xMQABHqiLYPKt1D_olj9PD6bc0RgUkMRBK2M_dxOLUWe8GJxuHfFd7pDEMqZ15fhz_aem_oweWEn8w8hpmOW7DEZcs9A [=Духовная зачистка 2025].
- Spiritual matter. (2024). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/528510641215106> [=Духовна матерія 2024].
- State-church and social-religious relations in the context of Russia's war against Ukraine.* (2023). Analytical supplement / Ed. by S.I. Zdioruk. [In Ukrainian]. Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07> [=Державно-церковні 2023].
- Strategic conference in September will work out the practical dimension of the UCCVE development strategy.* (2024). Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.chve.org.ua/narada-departmentiv-16-07-24/> [=Стратегічна конференція 2024].
- Strategic planning for the development of the UGCC until 2030 (Pastoral plan for the period until 2030 “The hope to which the Lord calls us”). (2022). [In Ukrainian]. <https://ugcc.ua/church/future/strategy-2030/> [=Стратегічне планування 2022].
- The Primate took part in the meeting of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations with the President of Ukraine.* (2024). [In Ukrainian]. Orthodox Church of Ukraine. Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-vzuyav-uchast-u-zustrichi-vseukrayinskoyi-rady-tserkov-i-religijnyh-organizatsij-z-prezydentom-ukrayiny-2/> [=Предстоятель 2024].

The Ukrainian world in its religious dimensions. (2022). Collective monograph / Ed. by Profs. L. Fylypovych, A. Aristova. [In Ukrainian]. Kyiv: Svit Znan'. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1FhWP6mH_76WKJ6tzoMtQrxsEevx6KLVu/view [=Український світ 2022].

Without moral and ethical foundations, lasting peace and security in the world are impossible — results of the Munich Scientific Symposium. (2025). [In Ukrainian]. *UCU. Digest of events and news*, March 18. Retrieved from: <https://ucu.edu.ua/news/bez-moralno-etychnyh-fundamentiv-nemozhlyvyj-tryvalyj-myr-ta-bezpeka-u-sviti-pidsumky-myunhenskogo-naukovogo-sympoziumu/> [=Без морально-етичних 2025].

Yelenskyi, V. (2013). *The Great Return: Religion in Global Politics and International Relations of the Late 20th and Early 21st Centuries.* [In Ukrainian]. Lviv: UCU. [=Єленський 2013].

Zdioruk, S. (2005). *Socio-Religious Relations: Challenges to Ukraine in the 21st Century.* Monograph. [In Ukrainian]. Kyiv: Znannia Ukrainy. [=Здіорук 2005].

Received 12.01.2025

Reviewed 22.04.2025

Signed for printing 01.05.2025

Oksana HORKUSHA,

PhD, Senior Research Fellow at the Department of Religious Studies,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
slovosvit@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4751-6616>

Liudmyla FYLYPOVYCH,

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Leading Research Fellow,
at the Department of Religious Studies, H.S. Skovoroda Institute
of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
lfilip56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

SOCIO-RELIGIOUS RELATIONS IN THE OPTICS
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR:
CORRECTION OF METHODOLOGICAL APPROACHES

The article proves the necessity to correct methodological approaches available in the arsenal of Ukrainian academic religious scholars. Scientists are called upon to timely analyze the trends of changes which the socio-religious sphere of Ukraine is undergoing during the Russian-Ukrainian war, which defined the security challenges threaten the Church, the state, and society. The authors insist on the urgency to include religious security in the national security strategy and to update those areas of state-church, inter-confessional and socio-religious relations which are critical today. It should be said, in particular, about perceived parity between freedom of belief and national security; finding a reasonable balance between individual (person) and collective (community) interest; fair regulation

of relations between the religious majority and the religious minority; a clear definition of the main threat to national security from pro-Russian religious structures or pro-Russian members of certain religious organizations; and the earliest possible formation of a concept of religious security from scientific, methodologically verified positions, which will form the basis for the modernization of Ukrainian and international legislation in this area.

The authors conclude that religious security as a fundamental, existentially important, axiologically formulated, sacredly attested, religiously defined segment of national security has turned out to be relevant not only for Ukraine. It has become a global challenge for the entire civilized world, which has faced the problem of protecting both democratic values, in particular freedom of conscience, and national security. International documents developed by the world community are aimed at harmonizing personal and collective interests in the sphere of socio-religious relations. Recommendations written in peacetime and for peacetime are of a preventive nature and do not work in a war situation. The invaluable experience which Ukraine gained during the Russian-Ukrainian war, the civilizational war between totalitarianism and democracy, should be studied and used to improve socio-religious relations both in Ukraine and abroad.

Keywords: *religious security, national security, security strategy, state-church relations, methodological religious studies approaches.*